

NATION AND NATIONAL UNITY

Ștefan Viorel Ghenea

Assist. Prof., PhD, University of Craiova

Abstract: There are various theories on nation and nationalism, whose simple inventory would require a larger space than that of this paper. I will not try to make an inventory of them, but only to present those that have relevance for the perspective that I propose. I will try, first, to distinguish between the nation as a reality and the nation seen as a construction. Until recently, it was generally accepted that the term of nation was a natural one, and the nation represented a model of an ideal community. The theorists of the nation did not doubt its existence since the very structure of society depended on the nations. In this sense, the nation is a reality, requiring only that it should be awakened, brought to consciousness. The alarm clock was, in this context, the nationalism. This awakening was done, but in many ways that have generated several types of nation. In the spirit of the French Revolution, the nation is the state, territory, and the affiliation is thought of in terms of adhesion, of conscious decision. This is the French model. In another sense, belonging to the nation requires the common blood awakening, of the ancestors who gave to the members of a nation a common language, a culture, which is also linked to a particular territory. This is the German model. I will discuss in more detail the differences and similarities between the two models, and I will identify their main limitations.

Keywords: Nation, National Unity, Nationalism, French Model of National Unity, German Model of National Unity

Introducere

Conceptele de *națiune, naționalism, identitate națională* sunt esențiale pentru a înțelege ideea de unitate națională. Există numeroase teorii asupra națiunii și a naționalismului, al căror simplu inventar ar necesita un spațiu mai larg decât al acestei comunicări. Mă voi focaliza asupra acelor care au o mai mare relevanță pentru scopul acestei lucrări. Voi distinge mai întâi între

două perspective asupra națiunii: națiunea este o realitate sau o construcție? Până nu demult ideea că națiunea este o comunitate naturală era în general acceptată; conștiința națională trebuia doar trezită, iar acest lucru l-a făcut naționalismul. Modurile în care această trezire a conștiinței naționale a fost înțeles a dat naștere la mai multe perspective asupra națiunii și identității naționale. Modelul german susține existența unei origini comune, a unei limbi și culturi comune, pe când cel francez vede națiunea ca fiind legată mai degrabă de un anumit teritoriu, de un anumit stat, independent de originea sau sângele comun. Voi analiza cele două modele și voi pune în evidență câteva dintre limitele acestora în calitatea lor de posibile modele ale identității europene.

Națiunea – realitate sau construcție?

Înțelesurile termenului de *națiune* includ deopotrivă atât statul-națiune, cât și națiunea ca popor, care trăiește între aceleași granițe (Tartler, 2006, p.67). „În timp ce națiunea are o cultură, valori și simboluri comune, statul național are *obiectivul* de a crea o cultură, simboluri și valori comune. Membrii națiunii pot privi în urmă, înspre trecutul lor istoric; dar, dacă membrii unui stat național ar face așa, s-ar putea trezi în fața unei pagini albe - fie pentru că acel stat național pur și simplu nu a existat, fie pentru că aparținuseră, cândva, unor etnii diferite“ (Guibernau, 1996).

Voi încerca să disting între națiune ca realitate și națiunea văzută ca o construcție. Până în 1980 era, în general, acceptată ideea că termenul de *națiune* era unul natural și reprezenta un model comunitate ideală. Teoreticienii națiunii nu se îndoiau de existența acesteia, deoarece însăși structura societății depindea de națiunile aflate în alcătuirea sa. Existența individuală era dependentă de apartenența la o națiune, înțeleasă ca o comunitate solidară, conștientă de trecutul ei și de valorile comune. În acest sens, națiunea este o realitate, iar explicația pentru faptul că până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în general, europenii nu se vedeau ca fiind parte a unei națiuni, că nu conștientizau această apartenență, era că această conștiință era latentă, ea aștepta să fie trezită. Ca orice idee naturală, înnăscută, ea trebuia să fie trezită, adusă în conștiință pentru a se ajunge la starea naturală a acelei națiuni. Rolul de ceas deșteptător îl avea în acest context naționalismul. Odată scos la suprafață, sentimentul național va exista veșnic. De regulă, această trezire necesita o ruptură de vechea stare de latență, uneori violentă, deci necesita o revoluție.

Revoluția franceză este văzută, în acest sens, ca una exemplară de trezire a spiritului național. Această trezire s-a realizat, însă, în mai multe moduri, care au generat și mai multe tipuri de națiune. În spiritul revoluției franceze, națiunea este statul, teritoriul, iar apartenența este gândită în termeni de adeziune, de decizie conștientă. Acesta este modelul francez. În alt sens, apartenența la națiune presupune trezirea sângelui comun, al strămoșilor, care le-au dat membrilor unei națiuni o limbă comună, o cultură, tradiții, o anumită vitalitate, care este și ea legată de un anumit teritoriu, dar nu este dependentă de el. Acesta este modelul german. Voi discuta mai pe larg diferențele, dar și asemănările dintre cele două modele, mai târziu când voi distinge între tipurile de națiuni și naționalisme. Pentru moment este de reținut că, din aceste perspective primordialiste, națiunea este o realitate vie, primordială pe al cărei fir s-a dezvoltat umanitatea, încă de la începuturile ei, iar sentimentul de apartenență la ea este un proces de trezire realizat de naționalism. Începând cu deceniul opt al secolului trecut, națiunea începe să fie studiată ca un fenomen, care implică o anumită procesualitate. Ideea de bază a teoriilor moderniste este că națiunea este o construcție a modernității, ea a apărut într-un anumit context socio-cultural și a răspuns la anumite nevoi. Teoriile moderniste explică geneza națiunii prin mecanisme istorice impersonale: socio-culturale, economice și politice. Explicația socio-culturală, îl are ca reprezentant de seamă pe Ernest Gellner (1997, 2001), explicațiile economice sunt de regulă de orientare marxistă sau post-marxistă, (Hechter, 1975) iar cele politice analizează rolul statului în formarea naționalismului, considerând că există o legătură istorică între naționalism și o anumită formă de guvernare (Mann, 1992; Breuilly, 1982).

În opinia lui L. Boia (2005, p.23), condiția de bază a existenței unei națiuni este voința de a fi a acesteia. Toate celelalte „ingrediente” limba, teritoriul istoria, aspectele de natură economică sau politică nu sunt condiții necesare. Un caracter universal are doar „ideea în sine de națiune, de solidaritate a unei mari comunități”. Textul următor, extras din celebra conferință a lui Ernest Renan, *Ce este o națiune?* (1882) exprimă foarte clar ideea că principalul „ingredient” al națiunii este voința de a fi, la care se adaugă istoria comună și dorința de a avea un viitor comun:

„O națiune este un suflet, un principiu spiritual. Două lucruri care, la drept vorbind, nu fac decât unul, constituind acest suflet, acest principiu spiritual. Unul este în trecut, altul în prezent. Unul este posesia în comun a unei bogate moșteniri spirituale; altul este consimțământul actual, dorința de a trăi împreună, voința de a continua să punem în valoare moștenirea pe care am

primit-o întreagă. Omul, domnilor, nu se improvizează. Națiunea, ca individualitate, este rezultatul unui lung trecut de eforturi, de sacrificii și de jertfiri. Cultul strămoșilor este, din toate, cel mai legitim; străbunii ne-au făcut ceea ce suntem. Un trecut istoric, mari oameni, glorie (înțeleg veritabilă glorie), iată capitalul social pe care se fondează ideea națională. A avea glorie comune în trecut, o voință comună în prezent; a fi făcut lucruri mari împreună, a vrea să facem încă, iată condițiile esențiale pentru a fi un popor, iubim sacrificiile pe care le-am făcut, relele pe care le-am suferit. Iubim casa pe care am construit-o și pe care o lăsăm urmașilor” (Renan, 1882, cit. în Girardet, 2003, p.125).

În opinia lui L. Boia, modernitatea și artificialitatea sunt cele două aspecte esențiale ale națiunii. Modernitatea apare ca o creație a epocii moderne. În acest sens, ideea de națiune nu este întâlnită în epocile anterioare, chiar dacă termenul de *natio* este de origine latină, el avea pentru romani, sensul pe care îl folosim noi azi pentru trib sau popor. Caracterul voluntar, și, în felul acesta, artificial al națiunii este dat de faptul că este un produs, o construcție, care are la bază anumite ideologie, dar și anumite nevoi sociale, politice și chiar economice, care pot fi contextualizate în epocă. În sensul acesta, Boia acceptă sintagma celebră a lui Benedict Anderson de *comunitate imaginată*. După Anderson națiunea este definită ca o „comunitate politică imaginată și imaginată ca fiind atât intrinsec limitată, cât și suverană” (2001, p.11). Anderson (2001, pp.11-12) consideră că națiunea „[e]ste «imaginată», pentru că nici membrii celei mai mici națiuni nu îi vor cunoaște niciodată pe cei mai mulți dintre compatrioții lor, nu-i vor întâlni și nici măcar nu vor auzi de ei, totuși, în mintea fiecăruia, trăiește imaginea comuniunii lor [...]. Națiunea este imaginată ca «limitată», deoarece chiar și cea mai mare dintre ele...are granițe finite, chiar dacă elastice, dincolo de care se află alte națiuni. Nicio națiune nu se imaginează a fi echivalentă cu omenirea.” Boia susține că istoria este scrisă pentru a crea identitatea națională și nu este o realitate de sine stătătoare, care stă la baza ei. Astfel, „nu o anumită istorie face națiunea, ci națiunea, o dată constituită, își inventează istoria, care, aparent, ar fi întemeiat-o. Nu o anume limbă, împărtășită, îi reunește pe oameni în națiune, ci națiunea, o dată constituită, elaborează o limbă standard pe care o impune tuturor membrilor săi. Nu căile de comunicație moderne fac națiunea, ci națiunea, o dată constituită, are grijă să-și lege toate segmentele componente într-o rețea centralizată de căi de comunicație...” (Boia, 2005, p.15).

Naționalismul

În opinia lui Paul Sabourin (1999, p.13), trunchiul comun al naționalismelor europene presupune următoarele aspecte: 1) un sentiment de apartenență la un grup extins – patriotismul – văzut ca „simpla dragoste de oameni și de lucruri” și 2) un sentiment de solidaritate între membri – sentimentul național – care presupune conștientizarea apartenenței la o comunitate, care înglobează comunități sau grupuri sociale mai mici - am putea spune apartenențe locale – precum familia, cercuri de prieteni, orașul, satul, provincia etc.

Aceste „ingrediente” ale naționalismului au câteva consecințe importante asupra comportamentului celor care aderă la ele. Practic, dorința de a trăi împreună conduce la mișcări de factură naționalistă, ce presupun realizarea unității naționale. În cazul în care unele teritorii se află în afara granițelor actuale se vor realiza mișcări de reîntregire a patriei și se va trece la cuceriri. Putem asista la elanuri ale unității naționale în fața unei amenințări. Acestea diferă în funcție de zona în care este văzută amenințarea. Dacă aceasta este exterioară („Patria este în pericol!”), atunci coeziunea se va realiza împotriva inamicului extern, care eventual pretinde părți din corpul țării; dacă este interioară, o anumită regiune sau populație poate refuza să fie asimilată. La acestea se mai adaugă și șovinismul, care reprezintă un sentiment puternic că națiunea proprie e superioară. Dacă este implicată și originea superioară sau rasa, această atitudine poate conduce la forme extreme de agresivitate naționalistă cum este nazismul (Sabourin, 1999, p.14).

Toate aceste mișcări și atitudini pot fi înțelese, dacă vedem națiunea ca o „ființă vie”, ca o realitate corporală. La nivelul imaginarului, Patria are corporalitate, este mamă. Ea trebuie apărată, iar unitatea acționează ca principiu justificator al unor variate categorii de atitudini. Dacă este amenințată cu amputarea, unitatea acționează pentru eliminarea amenințării exterioare corpului ei; dacă vine din interior, acționează ca anticorp, elimină sau uniformizează forțat acele părți care sunt ostile întregului sau reticente față de el. Dacă corpul patriei este viguros și puternic, el are nevoie de a crește, de a se extinde și în felul acesta de a-și îngloba părți din corpul altor țări. Acestea sunt de regulă privite ca bolnave sau neputincioase și cucerirea sau anexarea lor e văzută nu ca un act de agresiune ci ca o binefacere. În acest context, corpul lumii ar putea deveni corpul patriei, justificând atitudinea imperialistă.

Modele ale unității naționale

Una dintre cele mai cunoscute dintre tipologiile de națiune are la bază distincția între națiunea culturală și națiunea statală sau civilă. Conform istoricului german Friedrich Meinecke, există două concepte diferite de națiune: una este caracteristică dimensiunii aflate la vest de Rin, iar cealaltă celei la est de Rin. Conform conceptului de *Staatsnation*, criteriul de apartenență la o națiune este cetățenia, iar conform conceptului de *Kulturnation*, apartenența la o națiune înseamnă apartenența la o comunitate culturală. Pentru primul concept, exemplul tipic este națiunea franceză, iar pentru cel de-al doilea națiunea germană este considerată ca reprezentativă, modelul fiind aplicat însă pe o scară mai largă, mai ales în țările Europei centrale și de răsărit.

În opinia istoricului român L. Boia (2002, p.61), ideea statului națiune are o vechime de doar două secole și își are originea, pe de o parte, în filosofia contractului social, așa cum a fost definită de J.-J. Rousseau, și pe de altă parte în perceperea comunităților etnice ca organisme vii, fiecare cu propria spiritualitate și propriul său destin, distincte de ale celorlalte, potrivit interpretării lui J. G. Herder. În *Contractul social* (apărut în 1762) Rousseau afirmă răspicat că suveranitatea aparține poporului, singura legitimitate provenind de la comunitatea cetățenilor, iar Herder argumentează în *Idei asupra filosofiei istoriei omenirii* (publicată între 1784 și 1791) că omenirea „este alcătuită din popoare, fiecare cu caracterul său bine definit, cu spiritul său propriu, manifestat în limbă și cultură, cu destinul său în lume” (Boia, 2005, p. 21). Practic, Rousseau anunță varianta contractualistă, specifică filosofilor francezi ai națiunii, iar Herder, varianta culturală, etnică și lingvistică, ce va fi dezvoltată de teoreticienii germani. Din aceste două surse provin, deci, cele două interpretări ale ideii de națiune: cea franceză, respectiv cea germană. Modelul german este organicist și se bazează pe legăturile de sânge având în felul acesta un potențial rasist (Boia, 2005, p. 21). Modelul francez este contractualist și vizează suveranitatea populară ca principiu al unității. Națiunea este dată nu de limba vorbită sau de rasă, ci mai degrabă de faptul că cetățenii unei națiuni ocupă un anumit teritoriu. De aceea, prin revoluție, francezii devin o națiune, care nu mai este înțeleasă ca un organism etnic, ci ca rezultând din libera opțiune a cetățenilor săi (Boia, 2002, p. 61). Astfel, două principii contradictorii au stat la baza ideii de națiune: suveranitatea poporului și mistica „sângelui comun”.

Este important de observat cum este văzut omul, conform celor două modele de națiune. Conform modelului german (care are la bază o teorie etnică), omul este particularizat prin

cultură, fiind deasupra celorlalți, iar Kulturnațiunea apare ca „un organism viu, hrănit de o cultură, superioară în toate domeniile: limbă, credințe, obiceiuri, religie”, pe când conform modelului francez (bazat pe o teorie electivă), omul apare ca fiind „abstract și universalizat”, deoarece „natura nu există doar prin individ”, care, la rândul său, „nu există decât în raport cu Națiunea sa” (Sabourin 1999, p. 53).

După unii autori, cele două modele ale unității naționale ar trebui analizate în contextul conflictului franco-prusac din secolul XIX asupra regiunilor disputate Alsacia și Lorena. După ce în urma bătăliei de la Sedan, 1870, Franța s-a văzut forțată să cedeze cele două regiuni, naționalismul francez a luat amploare, cu consecințe pe plan intern și internațional. În timp ce pentru germani anexarea celor două provincii este legitimă, conform modelului lor de națiune, pentru francezi este o amputare a corpului lor național. Națiunea franceză nu este constituită pe baze lingvistice sau religioase. După cum afirma Foustel de Coulanges, în Franța se vorbesc cinci limbi, dar nimeni nu se îndoiește de unitatea ei națională. Cu alte cuvinte, ceea ce deosebește națiunile nu este nici rasa, nici limba, poporul apare ca o comunitate de idei, atitudini și sentimente. Dacă alsacienii vorbesc germană, aceasta nu are de a face cu apartenența lor la națiunea germană, ci cu adeziunea lor la cea franceză. Afectele și atașamentele decid naționalitatea: ”Patria este ceea ce iubim!” În aceste condiții, trecutul nu mai contează, doar prezentul și viitorul.

„Istoria vă va spune că Alsacia este o țară germană, dar prezentul vă demonstrează că ea e o țară franceză. Ar fi pueril să susținem că ea ar trebui să se întoarcă la Germania pentru că acum câteva secole făcea parte din ea. Vom restabili tot ceea ce era alta dată? Și atunci, vă rog, la ce Europă ne referim?” (de Coulanges, 1848, cit. în Sabourin, 1999, p.55).

Istoria își pierde sensul când e vorba de națiune în varianta franceză, ea este folosită doar pentru a justifica expansionismul german.

„Aproape pretutindeni unde patrioții năvalnici ai Germaniei cer un drept germanic, noi am putea cere un drept celtic anterior, și înainte de perioada celtică, existau, se spune, alofilii, finlandezii, laponii, și înainte de laponi au fost oamenii cavernelor, urangutanii. Cu această filozofie a istoriei nu va avea legitimitate decât dreptul urangutanilor deposedați pe nedrept de perfidia civilizațiilor” (Renan, 1882, cit. în Sabourin, 1999, pp. 55-56).

Dincolo de originea franceză, respectiv germană a lor, vorbim practic despre un concept statal, civic și de unul etnic de națiune. Atunci când o națiune se constituie pe baza unui acord, când unitatea și frontierele unui stat sunt acceptate de o mare majoritate a cetățenilor săi, vorbim de o națiune voluntară. Pentru cetățenii unui asemenea stat, istoria comună, dar și posibile amenințări, pe care le vor înfrunta împreună, constituie un proiect de viitor. Constituția și teritoriul fac la rândul lor obiectul unui proiect, al unui contract. Pentru un stat după modelul kulturnation, fundamentul este în trecut, acesta le legitimează formarea națiunii, iar teritoriul și constituția sunt văzute ca o moștenire ce le-o vor lăsa urmașilor (Holenstein, 2010, pp.188-190).

Critica modelelor unității naționale

Ambele modele sunt susceptibile la critică. Voi construi câteva argumente împotriva acestora. Să începem cu modelul francez:

1) După cum am văzut, unitatea națională și a frontierelor este dată de acceptarea lor de către o largă majoritate. Cu alte cuvinte, adeziunea îl face pe un individ cetățean, parte a unei națiuni. Lucian Boia (2005, p.23) admite că „națiunea este o mare solidaritate”, la baza ei aflându-se o singură condiție obligatorie: „voința de a fi”. Practic, această voință de a fi a națiunii creează și menține apoi solidaritatea. Dar despre a cui voință vorbim? A majorității cetățenilor unei țări, a locuitorilor unui teritoriu sau a unei elite hotărâte și suficient de convingătoare? După cum știm, rareori s-a întâmplat ca la întemeierea lor, statele să se fi putut sprijini pe o largă majoritate, pe o voință generală în sensul contractului social al lui Rousseau. Această majoritate a fost mai mult sau mai puțin impusă ulterior prin voința clasei politice sau a celor care au luat decizia constituirii acelei națiuni/acelui stat. Procesul de naționalizare, de generalizare a adeziunii s-a petrecut după aceea, de multe ori apelându-se la forță sau constrângere culturală. Alain Dieckhoff (1996) a argumentat că națiunea franceză a fost creată printr-un proces de omogenizare lingvistică violentă, iar calitatea de cetățean al statului francez nu reprezintă nici în prezent o condiție suficientă pentru apartenența la națiunea franceză. Este considerat francez acela care, pe lângă faptul că este cetățean al statului, este preferabil alb, catolic și vorbește bine limba franceză.

2) Observăm că, din faptul că naționalizarea este un proces consecutiv constituirii națiunii, derivă fenomenul de uniformizare. Deși, inițial pe considerentul adeziunii, a voinței conștiente, este realizată unificarea, ulterior diferențele sunt șterse, atașamentele particulare și solidaritățile locale sunt înăbușite, și, în timp estompate. Vezi cazul Franței, în care la început mai puțin de jumătate din populație vorbea franceza, ulterior franceza este impusă încât devine unica limbă oficială și acceptată. Diferențele lingvistice sunt șterse în numele naționalității, deși națiunea se constituie prin acceptarea diferențelor etnice, religioase și lingvistice. Diferența față de modelul german este doar aparentă, deoarece până la urmă și modelul francez duce la uniformizare.

De exemplu, pentru unii autori, Revoluția franceză vedea națiunea ca având un caracter imperativ și uniformizator. „Naționalismul de stat sau iacobin, care este corelat de idealul francez al națiunii, deși este civil în privința conținutului său ideologic, este în același timp și colectivist. În principiu, apartenența la comunitatea națională este accesibilă fiecărei persoane, care trăiește pe teritoriul național și, în principiu, toți sunt egali în fața legii. Sunt respectate libertățile personale, dar totodată, tocmai din cauza consecințelor doctrinei suveranității naționale, teoria iacobină nu considera legitimă nicio activitate colectivă a cărei forme nu era în mod direct statul național. Nu se pot intercala puteri intermediare între individ și stat, de aceea, această democrație impune unitate națională, centralizare și uniformitate” (Keating, 2001, p. 25).

3) Adeziunea ca fenomen psihologic implică o anumită relativitate legată de diversitatea motivațiilor. De multe ori la baza unor decizii de apartenență stau anumite interese și avantaje. Ce m-ar opri să devin francez? Ce ar putea opri mai multe milioane de oameni să devină francezi? Orice cetățean al oricărui stat ar putea decide că vrea să devină francez. În felul acesta, nu ar fi justificată nicio limitare a accesului la cetățenia vreunei țări, deci la apartenența față de o națiune sau alta. Am putea spune că pentru a deveni francez sau german trebuie în prealabil să aderi la principiile și valorile națiunii respective. Asta ar mai limita accesul, dar nu ar rezolva problema de principiu. Și că tot suntem la capitolul adeziuni, știm foarte bine că orice decizie poate depinde de un anumit context sau poate avea o anumită limitare în timp. Ce m-ar opri să nu mai fiu francez? Am dreptul să mă răzgândesc? Să zicem că de mâine aș vrea să fiu american.

Modelul german este mai ușor de criticat și a fost, într-adevăr, mult mai criticat decât cel francez. Limba, cultura și religia sunt, alături de originea comună sau sângele comun elementele cheie ale unității după modelul *Kulturnation*.

1) Problema ascendenței sau a originii comune este cel mai ușor de combătut. Acesta a fost, de fapt primul aspect eliminat de criticii modelului german. Este vorba deci, chiar de atributul care amintește cel mai mult de sensul etimologic al conceptului de *națiune*. Doar teoriile rasiale, deci puternic marcate de mitologie, ar mai putea susține ideea unei genealogii pure, a unei origini și continuități etnice fără cusur. Dar niciun om de știință responsabil nu ar mai face acest lucru în prezent. Știm foarte bine, care au fost efectele încercărilor de purificare etnică, care are la bază teoria sângelui comun și a superiorității etnice și rasiale. De la atrocitățile nazismului în cel de-al doilea război mondial și până la încercările fundamentalistilor sârbi de a-i expulza pe albanezi din Kosovo asistăm la aplicarea aceluiași principiu. S-a mai pus problema, la un moment dat a înlocuirii ascendenței comune cu a istoriei comune, dar după cum bine știm nu întotdeauna istoria comună a dat naștere unei națiuni, în unele cazuri ducând chiar la destrămarea lor. Înlocuirea istoriei comune cu conceptul de conștiință istorică comună nu a avut rezultate mai bune, deoarece "aceeași cunoaștere a faptelor nu ajunge una singură pentru producerea unei conștiințe istorice comune", aceasta variind în funcție de perspectiva istoricilor (Holenstein, 2010, p.192). Eroarea care stă la baza teoriei sângelui comun este evidentă și poate genera cercuri vicioase și efecte sociale periculoase. Argumentul pe care se întemeiază este acela că identitățile naționale ar fi statice, rigide și că nu au posibilitatea de a evolua. Odată definite, acestea nu ar mai permite niciun aport sau influență exterioară impunând legături constitutive și excluzive cu un anumit teritoriu. Orice amestec degradează de aici și necesitatea unei purificări etnice (Bocchi și Ceruti, 2013, p.27).

2) Să continuăm cu limba. Aceasta este considerată principalul liant și factor de continuitate al unei națiuni. Pentru apărătorii naționalismului din epoca modernă, limba joacă un rol privilegiat. Dar cum reușește limba să constituie principala legătură a unei comunități extinse și în continuă mișcare cum este națiunea? Limba însăși nu este un produs al istoriei supusă în felul acesta unor numeroase prefaceri și schimbări? Este posibilă formarea unei națiuni fără ca cetățenii ei să vorbească aceeași limbă? Aceste întrebări sugerează și principalele direcții din care pot veni criticile unității naționale pe baze lingvistice.

a) Nu neg faptul că limba reprezintă un factor de continuitate și de unitate, ci doar că aceasta singură ar putea realiza această unitate. Numeroase națiuni s-au clădit pe teritorii pe care se vorbeau mai multe limbi sau dialecte ale aceleiași limbi. În același timp au existat diferențe între limba vorbită de elite și limba poporului. Nu se vorbea aceeași limbă la Versailles și în cătunele țăranilor francezi. Chiar dacă astăzi sunt vorbite limbi standard, acest lucru nu s-a întâmplat în momentul constituirii națiunilor. Limba nu a fost, deci moștenită, ci mai degrabă impusă, fenomenul de unificare și uniformizare lingvistică a fost impus sau măcar sprijinit de elite. După cum se exprimă Lucian Boia (2005, p.24), „națiunea își are obârșia (într-o măsură variabilă) în unitatea de limbă, dar și unitatea de limbă își are obârșia în națiune”. Rolul standardizării și impunerii limbii la nivel național a aparținut elitelor culturale și religioase. În cazul limbii germane, un rol semnificativ l-a avut, în opinia lui Boia (2005, p.25) traducerea Bibliei de către Luther în 1534, care a unificat în felul acesta un spațiu cultural fragmentat și diversificat. Varianta limbii germane aleasă de Luther s-a impus ca limbă națională relativ omogenă, încă înaintea unificării politice. Unitatea lingvistică, ce stă la baza modelului german s-ar datora astfel unei situații istorice specifice. Limba franceză își datorează unitatea extinderii limbii vorbite în Paris și în zona din jurul acestuia, ea fiind răspândită la nivelul întregii națiuni, în special prin școală, în defavoarea numeroaselor dialecte și limbi regionale. În momentul revoluției, majoritatea francezilor nu vorbeau franceza, însă au vorbit-o ulterior după constituirea națiunii franceze. Uniformizarea lingvistică s-a realizat în Franța pe cale politică, iar în Germania pe cale religioasă. Fenomenul nu este specific, însă, doar spațiului francez și german. După cum susțin Gianluca Bocchi și Mauro Ceruti (2013, p.74) „aproape toate limbile vorbite astăzi în Europa au fost forjate și de cele mai multe ori planificate prin decizii centralizate, de tip politic și totodată cultural, cu scopul de a standardiza o mulțime infinită de dialecte și graiuri locale cu uzanțe oscilante și relativ puțin definite.”

b) Unul dintre argumentele folosite împotriva ascendenței comune, a purității rasei este valabil și în cazul unității lingvistice. Limba nu este o realitate rigidă, anistorică ce este legată fundamental de un anumit teritoriu sau de o anumită populație. Limba este în schimb o realitate, vie aflată în continuă mișcare și prefacere. Să nu se înțeleagă de aici un anumit relativism. Nu poate fi negată existența unui nucleu comun, a unei zone cu o mai mare rezistență la schimbare, a unor structuri lingvistice cu o mai mare persistență în timp. Cu toate acestea, „limbile nu au

limite naturale”, după cum spunea Ferdinand de Saussure (2001, p.278). Limbile și dialectele au „comunicat” dintotdeauna și s-au întrepătruns, limbile populare și cele vorbite de către elite s-au aflat într-o tensiune creatoare dând naștere unor graiuri noi, tot mai evoluat. De ce ar fi atunci limba legată strict de un anumit teritoriu național? Emar Holenstein (2010, p.195) susține că „regiunile lingvistice nu sunt unitățile discrete, comunitățile lingvistice nu sunt unitățile fixe și limbile nu sunt unitățile omogene pe care am avea tendința să le considerăm”.

c) Faptul că o națiune se poate forma și fără ca cetățenii ei să vorbească aceeași limbă este ilustrat pe deplin de cazul unor state multilingve precum Elveția. Aici este evident faptul că potrivirea dintre cultură, etnie și limbă nu este o condiție necesară. De fapt, și din argumentele analizate mai sus decurge că cele trei nu reprezintă condiții obligatorii de formare a unei națiuni, ele fiind impuse ulterior printr-un proces de omogenizare.

În opinia lui Gerard Soulier (1994, p.55), cele două concepții despre națiune nu sunt cu totul incompatibile:

„O comunitate de limbă și de cultură dă naștere în mod inevitabil unei dorințe de a trăi împreună. Invers, „dorința de a trăi în comun” nu vine din cer: moștenirea despre care vorbește Renan este rodul unei istorii comune. Totuși dezbateră nu este pur academică. Aceste două concepții implică soluții practice diferite atunci când este vorba să se atribuie o populație unui stat sau altuia, ori naționalitatea unui individ. Revendicările naționale, care se contrazic în mod progresiv în Europa secolului al XIX-lea cer teritorii, invocând aici cultura populațiilor, de altminteri, voința lor. Atunci când Conferința de Pace de la 1919 se străduia să deseneze o nouă hartă a Europei în numele principiului naționalităților, ea avea posibilitatea să țină cont fie de criteriile culturii și ale limbii, fie să se încreadă în voința populațiilor și să organizeze un plebiscit” (Soulier, 1994, p.55).

Concluzii

Putem spune că ceea ce au în comun cele două modele de națiune este proiectul ideal. Ele sunt relevante nu atât pentru înțelegerea modului în care a luat naștere ideea de națiune cât pentru cel în care două tipuri de națiune se proiectează în viitor, pentru modul în care înțeleg să se construiască și să își creeze propria identitate. De asemenea, pentru L. Boia singura cerință

obligatorie pe care o presupune națiunea este voința de a fi (celelalte cerințe precum limba, religia, teritoriul etc. nu reprezintă fiecare în parte condiții obligatorii), însă considerăm că aceasta nu poate exista dacă nu sunt anumite elemente mitologice fundamentale capabile să o trezească.

Analizând națiunea și unitatea națională am avansat ideea că acestea sunt construcții imaginare. Dar, cum se explică faptul că, deși sunt rezultatul unui proces de construcție, națiunile creează atașamente puternice, au atâta rezistență la schimbare, la amenințarea cu distrugerea și o imensă forță activă, putând duce la mișcări naționaliste ce se soldează cu vărsări de sânge? Răspunsul e de găsit în legătura lor cu fondul mitologic; mitul unității este cel care dă forță națiunilor. Altfel națiunile nici nu ar fi putut fi construite, doar prin eforturile unor elite. Mitul a acționat atât asupra maselor care s-au raliat la idealul național, dar și la baza deciziei și acțiunilor elitelor culturale și politice care au pus bazele națiunii. Deci, când spun că sunt construcții imaginare, nu afirm că ar fi creații fictive, fără o bază reală, ci dimpotrivă, realitatea lor este dată tocmai rădăcinile mitice. Imaginarul dă forță națiunii, iar de aici derivă și forța naționalismelor. O alteritate crescută și vehementă, susținerea superiorității etnice, procesul de omogenizare și uniformizare pentru a crea imaginea unei unități naționale. Mitul unității este, așadar, atât originea ideii de națiune, cât și motorul care furnizează energia pentru realizare ei, care pune în mișcare întregul mecanism. Am putea spune că unitatea este atât sursa, cât și finalitatea acestui proces.

BIBLIOGRAPHY:

1. Anderson, Benedict, *Comunității imaginate. Reflecții asupra originii și răspândirii naționalismului*, Traducere de Roxana Oltean, București, 2001.
2. Bocchi, G. și Ceruti, M., 2013. *Una și multipla. Să regândim Europa*. Traducere din italiană de ... București, Editura Curtea Veche.
3. Boia, L., 2002. *Istorie și mit în conștiința românească*. ediția a III-a. București: Editura Humanitas.
4. Boia, L., 2005. *Două secole de mitologie națională*. București: Editura Humanitas.
5. Breuilly, J. 1982. *Nationalism and the State*. Manchester: Manchester University Press.

6. Dieckhoff, A., 1996. La déconstruction d'une illusion. L'introuvable opposition entre nationalisme politique et nationalisme culturel. *L'Année sociologique*. 46 (1), pp.43–55.
7. Girardet, R., 2003. *Naționalism și națiune*. Traducere din franceză de P. Enea. Prefață de Al. Zub. Iași: Editura Institutul European.
8. Gellner, E., 1997. *Națiuni și naționalism*, traducere din limba engleză de R. Adam. București: Editura Antet.
9. Guibernau, M., 1996. *Nationalism: the nation-state and nationalism in the twentieth century*. Cambridge: Polity Press
10. Hechter, M. 1975. *Internal Colonialism*. London: Routledge and Kegan Paul.
11. Holenstein, E. 2010. Conceptul de Kulturnation, o aberație sistematică”. În Baertschi, B. și Mulligan, K. (coordonatori), *Naționalisme*. Traducere de I.D. Brana. București: Editura Nemira, pp.187-215.
12. Keating, M., 2001. *Nations against the State*, New York: Palgrave.
13. Mann, M. 1992. The Emergence of Modern European Nationalism. In J. Hall and I. C. Jarvie, (eds.), 1992. *Transition to Modernity*. Cambridge: Cambridge University Press, pp.137–165.
14. Sabourin, P., 1999. *Naționalisme europene*. Traducere de A. Alexandrescu. Prefață de D. Calistru. Iași: Intitutul European.
15. Saussure, F. de, 2001. *Curs de lingvistică generală*. Traducere de I. Izverna. Iași: Editura Polirom.
16. Soulier, G., *L'Europe*, Colin, 1994.
17. Tartler, G., 2006. *Identitate europeană*. București: Editura Cartea Românească.